

УДК 159.9:37.015.3

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ ШЛЮБНИХ ПАРТНЕРІВ

Карпова Д.Є., викладач
кафедри практичної психології та педагогіки
Хмельницький національний університет

У статті розглянуто поняття «соціальна роль». Проаналізовано наявні погляди, які склалися в суспільстві, щодо обов'язків чоловіка та жінки. З'ясовано основні умови розподілу соціальних ролей між шлюбними партнерами. Увага приділяється розкриттю основних типів соціальних ролей подружжя. Крім цього, у статті автор намагається прив'язати основні соціальні ролі відповідно до функцій сім'ї.

Ключові слова: соціальна роль, шлюбні партнери, сім'я, розподіл ролей.

В статье рассмотрено понятие «социальная роль». Проанализированы существующие взгляды, которые сложились в обществе, об обязанностях мужчины и женщины. Выяснены основные условия распределения социальных ролей между брачными партнерами. Внимание уделяется раскрытию основных типов социальных ролей супругов. Кроме этого, в статье автор пытается привязать основные социальные роли в соответствии с функциями семьи.

Ключевые слова: социальная роль, брачные партнеры, семья, распределение ролей.

Karpova D. Ye. PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF FAMILY ROLES SPOUSES

The article discusses the concept of social role. Existing attitudes prevailing in society, the responsibilities of men and women. Found out the basic conditions for the distribution of social roles between spouses. Social role of marriage partners established in the life of the family and depends on many factors and lifestyle of each family life, material and moral mutual. Based on the analysis of different classifications of social roles marriage partners were selected major ones: the getter, the owner-hostess, counselor, friend, sexual partner, guardian, teacher, family therapist. Described in the social roles were tied to the basic functions of the family.

Key words: social role, marriage partners, family, roles.

Постановка проблеми. Трансформація ролевих стосунків у сім'ї є важливою стороною сучасної перебудови шлюбно-сімейних відносин. Невизначеність норм, які регулюють в даний час ролеві відносини, ставить перед сім'ями ряд соціально-психологічних проблем. Найважливішими з них є проблеми «вибору» кожною сім'єю способу ролевої взаємодії і формування ставлення членів сім'ї до різних сторін ролевої поведінки в сім'ї. Стандартний стереотип говорить про те, що чоловіки більш підходять для ролі лідера у сім'ї. В останні десятиріччя відбувався процес зміщення соціальних ролей чоловіка і жінки. Якщо раніше гендерні і соціальні ролі були чітко визначені, то сьогодні тут багато плутанини. Цьому сприяли і емансипація жінок, які тривалий час боролись за соціальну рівноправність з чоловіками, і стирання граней між чоловічими і жіночими професіями, піднесення ролі і активності жінки в сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для соціально-психологічного аналізу соціальних ролей в сучасній сім'ї першорядне значення має висновок вітчизняних і зарубіжних дослідників про невизначеність норм, регулюючих нині шлюбно-сімейні, в тому числі ролеві, відносини. Незважаючи на великий інтерес вчених до проблеми соціальних ролей шлюбних партнерів, вона

недостатньо представлена у наукових джерелах. У проаналізованих нами дослідженнях [2; 4; 9], вченими було виділено низку чинників, що впливають на вибір членами сім'ї тієї чи іншої сімейної ролі. Це, наприклад, рівень освіченості подружжя, стадія сімейного циклу, індивідуально-психологічні особливості шлюбних партнерів (Л. Хоффман) [13]. Дослідниками розкрито негативні наслідки традиційної ролевої моделі як для жінок, так і для чоловіків (Е. Гольдберг) [5], висвітлено труднощі, з якими стикаються сім'ї, що прийняли егалітарний зразок розподілу ролей (П. Бергер) [3], виявлено вплив сфери ролевих стосунків на задоволеність подружжя своїм шлюбом (С. Краптохвіл) [1]. Ці проблеми здебільшого розглядаються соціальною психологією, проте в психологічній площині проблема сімейних ролей шлюбних партнерів є малодослідженою, що і засвідчує актуальність цієї теми.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в тому, щоб розглянути поняття «соціальна роль», проаналізувати наявні погляди, які склалися в суспільстві, щодо обов'язків чоловіка та жінки, з'ясувати основні умови розподілу соціальних ролей між шлюбними партнерами, розкрити основні типи соціальних ролей подружжя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз науково-психологічної літератури [6; 9–10; 12] свідчить про те, що сучасна сім'я є об'єктом уваги різних сфер науки. Багато проблем, які відбуваються в сім'ї, лежать на стику соціально-психологічного та соціологічного аспектів вивчення сім'ї. Однією з проблем сімейного життя є розподіл сімейних ролей. У вітчизняній літературі поняття сімейної ролі спирається на уявлення вітчизняних авторів про соціальну роль. Зважаючи на наявні тлумачення цього поняття серед дослідників [3; 4; 12], соціальна роль – це модель поведінки, що об'єктивно задана соціальною позицією особистості в системі об'єктивних чи міжособистісних стосунків. Загалом дослідники стверджують, що соціальна роль шлюбних партнерів встановлюється в процесі життєдіяльності сім'ї і залежить від багатьох чинників: способу життя, побуту кожної сім'ї, матеріальної і моральної взаємодопомоги. Зважаючи на результати теоретичного аналізу літератури [8–9; 11], серед найхарактерніших особливостей сім'ї, що здійснюють вплив на вибір соціальних ролей загалом та сімейних зокрема, можемо назвати такі:

- чітко окреслена гетерогенність складу сім'ї: стать, вік шлюбних партнерів, ціннісні орієнтації, установи;
- жорсткі нормативні установки сімейних стосунків: зумовлюються уявленнями подружжя про те, якими мають бути стосунки в сім'ї між ними, між дітьми, як розподіляються обов'язки між членами сім'ї, які заохочення і санкції необхідно застосовувати до членів сім'ї в різних ситуаціях тощо;
- закритий характер сімейної групи: обмеження кількості членів сім'ї, постійний та стабільний її склад;
- чітко визначена поліфункціональність сім'ї: виконання певних сімейних функцій, які мають суперечливий характер;
- історичність: досвід шлюбних партнерів, етапи розвитку їхніх стосунків, життєвий цикл сім'ї;
- чітко окреслена емоційність сімейних стосунків: психічний і соматичний стан здоров'я подружжя, взаємодопомога та підтримка один одного, співчуття, турбота по відношенню до свого партнера.

Беручи до уваги сказане нами вище, ми зробили висновок, що обов'язки, які притаманні певній сімейній ролі подружжя, будуть успішно виконуватися, коли: сімейні ролі обумовлені і подружжя задоволене своїми ролями; очікування щодо ролі співпадають з реальністю; подружжя підтримує, високо оцінює і хвалить одне одного; в подружньому спілкуванні добре виражений емоційний компонент, емоційна чуттєвість, постійно

відчувається підтримка, співпереживання. Говорячи про сімейну роль шлюбних партнерів, доречним буде врахувати думку, яка склалася в суспільстві відповідно до гендерного аспекту [1; 4; 12; 14], а саме:

- 1) жінка частіше є психологічним лідером, але прихованим, тобто вона ініціює, а чоловік виконує;
- 2) з появою дітей на жінку в сім'ї покладаються додаткові обов'язки і вона набуває нової ролі – крім дружини стає ще й матір'ю;
- 3) жінка відіграє важливу роль у створенні мікроклімату в сім'ї, вихованні дітей;
- 4) стосунки подружжя будуються на основі тих ролей, які вони сприймали з дитинства: «чоловік-батько», «чоловік-чоловік», «чоловік-син», «жінка-мати», «жінка-жінка», «жінка-донька». Кожна роль має свою форму поведінки. Як бачимо, з розподілу соціальних ролей чоловіків і жінок безпосередньо впливає і зразок розподілу сімейних ролей. На думку дослідників, жінки реалістичніше дивляться на подружнє життя, розуміючи, що воно складається з багатьох обов'язків. Жінка найчастіше органічно і легко приймає нові обов'язки – обов'язки дружини, матері, хазяйки. Для неї шлюб – це насамперед надійний, забезпечений дім і все, що з цим пов'язано: матеріальний добробут, захист, романтична прив'язаність і можливість стати матір'ю. Зазвичай для жінок проблеми сім'ї важливіші від проблем роботи, а для чоловіків – навпаки. Чоловіки вважають що вони відповідають лише за матеріальне забезпечення сім'ї.

Соціальні ролі є дуже специфічними і залежать від особистих особливостей, схильностей і здібностей конкретної людини. Ролі, які людина виконує в родині, повинні відповідати її здібностям і можливостям. Присвоювання людині невластивих ролей може призводити до серйозних порушень (як сімейних, так і особистих). Крім того, якщо у одного з члена сім'ї одночасно багато соціальних ролей, то вони повинні відповідати одна одній і утворювати цілісну картину. У разі поєднання суперечливих ролей виникають серйозні труднощі у виконанні ролі. Суперечності всередині однієї ролі або двох ролей призводять не тільки до сімейних криз, але й до розпаду сім'ї. Також сукупність ролей індивіда повинна забезпечувати задоволення його основних потреб в сім'ї. Це потреба в повазі, визнанні та симпатії.

Психолог Г. Дейнега [7] стверджує, що в щасливих сім'ях між подружжям значно більше схожості в розумінні своїх сімейних ролей, якщо їм вдалося продуктивно вирішити проблему рольових психосексуальних уподобань. Саме зі сфери сексуальних стосунків подружжя переносять ті чи інші моде-

лі рольової поведінки в інші сфери сімейного життя. Спеціальні дослідження показують, що людям в спілкуванні властиві несвідомі переваги певних рольових позицій. Хтось постійно претендує на роль господаря, хтось на роль князя (різниця між господарем і князем істотна: князь претендує на повагу). Існує орієнтація на роль слуги чи раба (людина повністю залежна, потребує опіки та керівництва). Існують люди, які відчують себе комфортно переважно в ролі експериментатора або споглядача. Хтось претендує на роль пажа, хтось – на роль коханця. Нарешті, є орієнтації на роль шахрая і друга. У когось є потреба бути в ролі дитини або батька. Кожному з цих чоловічих варіантів існують відповідності в жіночих рольових перевагах: є жінки, які віддають перевагу бути господинями, княжнями, служницями, експериментаторами, коханками, матерями або доньками. Психотерапевт А.Б. Добрович [8] вважає, що подружні стосунки будуються на основі моделі, засвоєної людиною в дитинстві, з його власної родини. Взаємини між чоловіком і дружиною можуть відповідати одній з таких чотирьох моделей: батько – дочка, мати – син, брат – сестра, приятель – приятелька.

На думку І.В. Гребеннікова [6], існує три типи розподілу сімейних ролей:

– *централістичний* (на чолі стоїть один з подружжя, якому належить верховна влада у вирішенні основних питань сімейного життя);

– *автономний* (чоловік і дружина розподіляють ролі і не втручаються у сферу впливу іншого);

– *демократичний* (управління сім'єю лежить на плечах обох членів подружньої пари приблизно рівною мірою).

Ретельний аналіз науково-психологічної літератури [2; 12; 15] показав, що відповідно до розподілу сімейних ролей дослідником В. Сатир були описані основні типи шлюбних партнерів, які виконують ту чи іншу соціальну роль в сім'ї:

1) рівноправний партнер: його обов'язки є рівноцінними обов'язкам шлюбного партнера;

2) романтичний партнер: очікує душевної злагоди, міцного кохання;

3) батьківський партнер: із задоволенням піклується про інших, бере активну участь у вихованні своїх дітей, організовує відпочинок сім'ї;

4) дитячий партнер: приносить у подружжя спонтанність, безпосередність, радість і одночасно отримує владу над іншим шляхом прояву слабкості і безпорадності;

5) раціональний партнер: стежить за проявом емоцій, точно дотримується правил та

обов'язків; відповідальний, тверезий в оцінках, розпоряджається бюджетом сім'ї, ставить високі вимоги перед іншими та слідкує за їхнім виконанням;

6) товариський партнер: хоче бути соратником і шукає для себе такого ж супутника;

7) незалежний партнер: зберігає у шлюбі певну дистанцію по відношенню до свого партнера, хоче показати свою самостійність, вміння приймати рішення та нести відповідальність за них.

Серед науково-психологічної літератури існує багато джерел [1; 4; 6; 12], в яких розкрито різну класифікацію ролей подружжя в сім'ї. Зважаючи на це, виникає потреба більш детально розглянути наявну типологію цих ролей та з'ясувати їх характеристику. Згідно з американським соціологом К. Килпатрик, сімейні ролі поділяються на три види [14]: традиційні, товариські та ролі партнерів.

Традиційні ролі передбачають розподіл ролей між подружжям відповідно до складеного у суспільстві стереотипу. У цьому випадку дружина народжує та виховує дітей, займається домашнім господарством, обслуговує сім'ю та піклується про неї, створює домашній затишок. Її головний обов'язок – підтримка свого чоловіка, підпорядкування власних інтересів інтересам чоловіка, пристосування до залежності і терпимості. Тоді як від чоловіка вимагається прийняття основних рішень, підтримка сімейної влади і контроль, економічна безпека і захист сім'ї, емоційна вдячність дружині за пристосування до залежності.

Товариські ролі потребують від подружжя забезпечення моральної підтримки і сексуального задоволення, жвавого і цікавого спілкування один з одним і оточуючими. Дружина повинна стежити за своєю зовнішністю, підтримувати чоловіка, вміти розважати його після роботи. Від чоловіка вимагається захоплення дружиною і лицарське ставлення до неї, романтичне кохання й ніжність, забезпечення коштів для нарядів, розваг, соціальних контактів, дозвілля і, зрозуміло, проведення з дружиною вільного часу.

Ролі партнерів потребують і від дружини, і від чоловіка економічного внеску в сім'ю згідно з розміром заробітку, спільної відповідальності за дітей, участі у веденні домашнього господарства і розподілу правової відповідальності. Вони повинні діяти спільно задля досягнення результату, їхні фізичні та моральні затрати повинні бути однаковими. Окрім цього спільного, від чоловіка вимагається ще й прийняття рівного статусу дружини і згода з її рівною участю в прийнятті будь-яких рішень.

Більш чітку класифікацію соціальних ролей подружжя у сім'ї, відповідно до най-

важливіших функцій сім'ї, виділяє С.В. Ковальов [10], який вважає, що функціонально-рольова узгодженість подружжя є основою стабільності та благополуччя шлюбного союзу. До переліку таких ролей він включає такі.

1) Добувач. Така роль визначає комплекс обов'язків, пов'язаних із забезпеченням сім'ї необхідним рівнем добробуту, матеріальним забезпеченням. Добувач піклується про забезпечення сім'ї потрібними речами, їжею, можливістю дітей здобувати освіту.

2) Господар (господарка). Виконання цієї ролі передбачає організацію і ведення домашнього господарства, обслуговування членів родини, піклування про них, задоволення їхніх побутових потреб.

3) Сексуальний партнер. Ця роль пов'язана з проявом активності у сфері сексуальних стосунків, надання моральної підтримки і сексуального задоволення, жвавого і цікавого спілкування партнерів один з одним.

4) Опікун. Виконання цієї ролі передбачає забезпечення дитині фізичного і психічного комфорту, піклування про неї, її стан здоров'я, прояв турботливого ставлення.

5) Вихователь. Ця роль передбачає розвиток особистості дитини. Прийняття безпосередньої участі у її вихованні, застосування заохочень та покарань, здійснення контролю шкільних успіхів.

6) Порадник. Реалізація цієї ролі забезпечує організацію спілкування з родичами, участь у сімейних ритуалах і церемоніях. Порадник може підтримати в будь-який момент, допомогти знайти вихід із конфліктних

ситуацій, надати пораду, запропонувати свою допомогу.

7) Друг. Виконання цієї ролі припускає ініціацію й організацію життєдіяльності сім'ї у сфері дозвілля. Організатор сімейної субкультури. Ця роль орієнтує на формування у членів сім'ї певних культурних цінностей, інтересів і захоплень.

8) Сімейний психотерапевт. Ця роль включає дії, спрямовані на розв'язання особистісних проблем членів сім'ї. Варто зазначити, що таку ж класифікацію подає і Ю.Є. Альошина [1].

Психолог Т.С. Яценко [15] за результатами своїх досліджень виділила серед перерахованих вище чотири основні подружні ролі: «сексуальний партнер», «друг», «хазяїн-господарка», «добувач», під час виконання яких реалізуються відповідні потреби: сексуальні, побутові, потреби в емоційному зв'язку, теплих стосунках, взаємопідтримці, матеріальному забезпеченні, сексуальному задоволенні.

Аналізуючи типи соціальних ролей шлюбних партнерів в сім'ї, ми помітили їхню схожість та відповідність функціям сім'ї. Для підтвердження нашої думки ми спробуємо прив'язати соціальні ролі до основних функцій сім'ї. Провівши детальний аналіз науково-психологічної літератури [7; 10–12], ми з'ясували, що господарчо-економічна функція тісно пов'язана із сімейними ролями «Добувач» та «Хазяїн-господарка», оскільки їхня головна функція – матеріальне забезпечення сім'ї. Розглядаючи виховну функцію, можна стверджувати, що за своєю метою

Таблиця 1

Відповідність соціальних ролей шлюбних партнерів функціям сім'ї

Соціальна роль	Сімейна функція	Обов'язки
Добувач	Господарчо-економічна	Матеріальне забезпечення сім'ї
Хазяїн-господарка	Господарчо-економічна	Організація споживання і побуту, ведення сімейного господарства
Порадник	Комунікативна	Забезпечення спілкування і взаємодії подружжя один з одним, підтримки, надання порад
Друг	Рекреативна	Забезпечення моральної підтримки, жвавого і цікавого спілкування один з одним, організація дозвілля, забезпечення родини позитивними емоціями
Сексуальний партнер	Сексуальна та репродуктивна	Реалізація сексуальних стосунків подружжя, досягнення ними сексуального задоволення, продовження роду
Вихователь	Виховна	Первинна соціалізація дитини, постійний вплив батьків на своїх дітей
Сімейний психотерапевт	Психотерапевтична	Розуміння і допомога один одному в оцінюванні позицій з важливих проблем, підтримування іншого в його самореалізації й особистісному розвитку

вона відповідає ролі «Вихователь». Щодо сексуальної та репродуктивної функцій, то вони переплітаються з виконанням ролі сексуального партнера, яка спрямована на задоволення сексуальних потреб партнера та продовження роду. Забезпечення комунікативної взаємодії партнерів, надання підтримки, порад залежать від комунікативної функції та ролі «Порадника» в сім'ї. Психотерапевтична функція має на меті розуміння шлюбних партнерів один одного, підтримка партнера в його намірах, допомога в подоланні перешкод, надання можливості самовиражатися, можливості бути почутим. Таку ж ціль переслідує виконання ролі психотерапевта в сім'ї.

Детально аналізуючи та узагальнюючи все, про що йшлося вище, можемо проаналізувати відповідність сімейних ролей шлюбних партнерів функціям, що покликана реалізувати сім'я (табл. 1).

Отже, маючи уяву про сімейні ролі, партнери мають змогу ретельніше підготуватися до їх виконання та взяття на себе обов'язків, які передбачає виконання певної ролі. Важливо також врахувати важливість певних чинників, які забезпечують успішне виконання певної ролі. За допомогою теоретичного аналізу джерел з цієї проблеми [3; 10; 12] ми виокремили ці чинники: усвідомлення значущості розумно організованих господарсько-побутових справ для гармонізації подружніх стосунків; формування психологічної установки на необхідність ведення домашнього господарства; формування таких психологічних рис, як емпатія, емоційна гнучкість, емоційна стабільність, пластичність, лабільність, розуміння потреб партнера; подолання хибних патріархальних установок щодо розподілу домашньої праці на чоловічу і жіночу; розуміння психологічних відмінностей чоловіка і жінки, уміння врахувати їх у міжстатевому спілкуванні; вміння спілкуватись і співпрацювати, йти назустріч ознайомленню із системою стандартів, вказівок, нормативів, яким повинна відповідати людина тієї чи іншої статі; готовності і вміння регулювати складні конфліктні ситуації в міжособистісному спілкуванні та сім'ї.

Висновки з проведеного дослідження.

За результатами аналізу наукових джерел [2; 4; 12] ми дійшли висновку, що соціальна роль – це модель поведінки, об'єктивно задана соціальною позицією особистості в системі міжособистісних стосунків. Соціальна роль шлюбних партнерів встановлюється в процесі життєдіяльності сім'ї і залежить від багатьох чинників та способу життя, побуту кожної сім'ї, матеріальної і моральної взаємодопомоги. У нашій роботі ми виділили такі умови розподілу ролей між подружжям:

здатність виконувати певні сімейні ролі; прийнятність ролі чи сукупності ролей для того, хто їх виконує. Нами було з'ясовано, що соціальні ролі є дуже специфічними і властиві конкретній сім'ї. Вони залежать від особистих особливостей, схильностей і здібностей конкретної людини. На основі аналізу різних класифікацій соціальних ролей шлюбних партнерів було виділено головні з них: вихователь, господар-господарка, годувальник, друг, захисник, опікун, порадник, сексуальний партнер, сімейний психотерапевт. Описані у роботі сімейні ролі були прив'язані до основних функцій сім'ї.

Серед перспективних напрямів подальших досліджень цієї проблеми можна назвати визначення соціально-психологічних чинників, що сприяють усвідомленню молоддю сімейних ролей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алешина Ю.Е. Индивидуальное семейное психологическое консультирование / Ю.Е. Алешина. – М. : Класс, 1992. – 204 с.
2. Антонюк Е.В. Становление ролевой структуры молодой семьи и ее восприятия супругами / Е.В. Антонюк // Вестник Московского государственного университета : научн. журнал / гл. ред. Ю.П. Зинченко. – 2003. – Серия 14. Психология. – С. 54–47.
3. Бергер П. Приглашение в социологию: гуманистическая перспектива / П. Бергер ; пер. с англ. О.А. Оберемко. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 84 с.
4. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї / О.І. Бондарчук. – К. : МАУП, 2005. – 295 с.
5. Патофизиология : [учебник] / [под ред. В.В. Новицкого, Е.Д. Гольдберга, О.И. Уразовой]. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2002. – 371 с.
6. Гребенников И.В. Основы семейной жизни / И.В. Гребенников. – М. : Просвещение, 1991. – 158 с.
7. Дейнега Г.Ф. Жизнь вдвоем: интимность и одиночество: книга для учащихся / Г.Ф. Дейнега. – М. : Просвещение, 1992. – 95 с.
8. Добрович А.Б. Кто в семье психотерапевт? / А.Б. Добрович. – М. : Знание, 1985. – 180 с.
9. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис. – К., 1999. – 394 с.
10. Ковалев С.В. Психология современной семьи / С.В. Ковалев. – М. : Просвещение, 1988. – 421 с.
11. Крагохвил С. Психотерапия семейно-сексуальных дисгармоний / С. Крагохвил. – М., 1991. – 230 с.
12. Сатир В. Психотерапия семьи / В. Сатир. – К. : Речь, 2001. – 284 с.
13. Хоффман Л. Роль наблюдателя-помощника / Л. Хоффман, О. Заярная. – 1995 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.a-z.ru/women/texts/rolr.htm>.
14. Целуйко В.М. Психология современной семьи / В.М. Целуйко. – М. : ВЛАДОС, 2004. – 184 с.
15. Яценко Т.С. Теория і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання : [навч. посіб.] / Т.С. Яценко. – К. : Вища школа, 2004. – 697 с.